

УДК 351.791(477.75) «1951/1953»: 354.11/.86

Павло Сацький

**ПРОБЛЕМА РОЗПОДІЛУ КОМПЕТЕНЦІЙ МІЖ ІНСТИТУЦІЯМИ У ПРОЦЕСІ
БУДІВНИЦТВА ПІВДЕННО-УКРАЇНСЬКОГО І ПІВНІЧНО-КРИМСЬКОГО
КАНАЛІВ (1950–1953 РР.)**

Статтю присвячено дослідженню проблеми розподілу компетенцій між партійними та урядовими органами в СРСР у процесі адміністративного забезпечення будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів у 1950–1953 рр. Вертикально-інтегрована командно-адміністративна система управління в СРСР у пізньосталінський період не давала змоги раціонально розподіляти функції між органами влади і управління для ефективної реалізації проектів. Тому важливу роль у забезпеченні масштабного будівництва на території УРСР (до 1954 р.) і Криму відіграла ініціатива ЦК КП(б)У і Ради Міністрів УРСР у забезпеченні кадрами будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів. Користуючись значними досягненнями у реалізації своєї ініціативи, керівництво УРСР намагається на рівні нормативних актів органів влади СРСР закріпити за собою низку компетенцій, які мали забезпечити поширення його повноважень на Кримську область РРФСР та дати змогу здобути значну самостійність від союзного керівництва у прийнятті управлінських рішень.

Ключові слова: будівництво Південно-Українського і Північно-Кримського каналів, ЦК КП(б)У, Рада Міністрів УРСР, Міністерство бавовництва СРСР, Головне управління «Укрводбуд».

Тотальна централізація й державне адміністрування системи управління соціально-економічними процесами в СРСР пізньосталінського періоду обумовлювали необхідність регулярного регламентування повноважень управлінських інституцій та їх компетенцій, фактично, «в ручному режимі». Перерозподіл повноважень між радянськими, партійними та урядовими органами й організаціями відбувався постійно у відповідності до викликів соціально-економічної ситуації чи розгортання започаткованого владою проекту.

До труднощів неповороткої та громіздкої системи державного управління додавалось тотальне одержавлення засобів виробництва, що ускладнювало можливості для обрахунків ефективності й рентабельності тієї чи іншої управлінської структури. Труднощі часто виникали також у питаннях територіального розподілу компетенції між партійними і радянськими та урядовими структурами, що виявилось, зокрема, під час будівництва Південно-Українського та Північно-Кримського каналів у 1950–1953 рр. Особливо гостро ці труднощі постали в процесі господарського освоєння територій, якими заплановано прокладання траси каналів і на цих територіях планувалося збудувати систему зрошування задля забезпечення умов розвитку сільського господарства. Тобто, фактично, необхідно було на територіях, які не мали належної ресурсної бази, ні матеріальної, ні людської, ні технологічної, ні адміністративної, забезпечити передумови для розгортання активного розвитку сільського господарства та промисловості. Базою для здійснення такої політики стає територія УРСР із якої відбувається спрямування матеріальних, технічних, трудових, інженерно-технічних та адміністративних ресурсів на будівництво Каховської ГЕС і Південно-Українського та Північно-Кримського каналів. Процес забезпечення цього будівництва відповідними ресурсами перебирає на себе Рада Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У, зважаючи на територіальне розташування зони будівництва. Керівні інституції УРСР беруть на себе компетенцію по адміністративному забезпеченню будівництва загальносоюзного значення завдяки їх активній та ініціативній участі у забезпеченні процесу будівництва Каховської ГЕС та Південно-Українського і Північно-Кримського каналів.

Проблематика розподілу компетенцій у адмініструванні будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів як територіальних, так і інституційних, на сьогодні є майже не вивченою. Для такого стану справ донедавна були об'єктивні причини, оскільки будівництво каналів на певному етапі стало не актуальним для керівництва СРСР і, зрештою, воно відмовилось від будівництва Південно-Українського каналу. Науковцями у період активного будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів опубліковано ряд видань, які, щоправда, носили здебільшого пропагандивний характер [1–2]. Із найновітніших публікацій слід відзначити передмову О. Бажана до розділу «...Уряд України подбає про дальший розвиток і процвітання народного господарства Криму» у збірнику документів «Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015)» [3]. Збірник містить численні документи, які висвітлюють процес інтеграції Криму із Україною, а у передмові до розділу О. Бажан звертає увагу, що уряд і партіє

керівництво УРСР звертало увагу на проблеми соціально-економічного розвитку Криму іще до його передачі до складу України зі складу РРФСР.

Мета статті полягає у аналізі передумов нарощування керівними органами УРСР їх компетенції у процесі забезпечення процесу будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів та розширення територіальних меж їх компетенції на Кримський півострів, який у цей період не входив до складу УРСР.

У проекті постанови Ради Міністрів СРСР, надісланому на ім'я заступника голови Ради Міністрів СРСР і голови Держплану СРСР М. Сабурова за підписом Голови Ради Міністрів УРСР Д. Коротченка і першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова 8 вересня 1951 р., зафіксовано зобов'язання Ради Міністрів УРСР зі сприяння будівництву Південно-Українського і Північно-Кримського каналів. Зокрема, передбачено дозволити Раді Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У в 1952 р. направити на роботу в «Укрводбуд» 300 осіб інженерно-технічного складу і 3 тис. кваліфікованих робітників-будівельників із підприємств, розташованих на території УРСР [4, арк. 101]. Тобто, керівництво УРСР фіксувало за собою компетенцію кадрового забезпечення будівництва, а також слід звернути увагу на формулювання, що цих працівників планувалося направляти із підприємств на території УРСР. Оскільки на території УРСР розташовано підприємства як республіканського так і союзного підпорядкування, то, відповідно, це положення проекту постанови передбачало здійснювати набір кадрів на підприємствах не залежно від підпорядкування. Здійснювати функцію набору працівників передбачено за Радою Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У, відповідно, це мав бути оргнабір, саме у такому порядку набір працівників на будівництво Південно-Українського і Північно-Кримського каналів і здійснювався, тому ключову роль у здійсненні такого набору відігравали структури правлячої партії. ЦК КП(б)У згідно зі статутом ВКП(б) мала компетенцію здійснювати координацію партійно-організаційної роботи на усіх підприємствах на території УРСР не залежно від їх підпорядкування. А, отже, партійне та урядове керівництво УРСР отримували змогу в рамках сприяння будівництву Південно-Українського і Північно-Кримського каналів поширювати свою компетенцію по роботі із кваліфікованими кадрами на підприємства усіх форм підпорядкування на території республіки тим самим розширюючи суверенітет керівництва УРСР.

У проекті постанови також визначалися компетенції суто урядових структур УРСР, зокрема, Ради Міністрів УРСР. Так, передбачалося дозволити Раді Міністрів УРСР у 1952 р. розпочати переселення колгоспів, колгоспників, підприємств і приватних осіб із зон затоплення в чаші водосховища на річці Молочній і на трасі Південно-Українського каналу за рахунок коштів, які виділено головному управлінню «Укрводбуду» Міністерства бавовництва СРСР [4, арк. 101]. Із цього положення видно, що керівництвом УРСР на 1952 р. виявлено прагнення забезпечити незворотність процесу будівництва й прискорити його, здійснюючи підготовку до виконання основних робіт по будівництву каналу. Слід звернути увагу на той фактор, що «Укрводбуд» мав у розпорядженні власні фонди, які, очевидно, розписано на нього безпосередньо, без участі Міністерства бавовництва СРСР, до структури якого він належав як головне управління. Як зазначалося у зверненні начальника «Укрводбуду» А. Бочкіна і начальника політвідділу М. Штефана до секретаря ЦК ВКП(б) Г. Маленкова від 31 січня 1952 р., що Міністерство бавовництва СРСР не вирішує належним чином питання із наділенням будівництва матеріальними ресурсами, фінансами і кадрами і не має змоги ці питання вирішувати [5, арк. 126]. У даному разі йшлося, очевидно, про фінансові фонди, які не мали відношення до виділених на підставі нормативних рішень Ради Міністрів СРСР, оскільки вони розподілялися через Міністерство фінансів СРСР. У свою чергу, Рада Міністрів УРСР, за якою у проекті постанови передбачено повноваження розпочати переселення населення і підприємств та колгоспів із зон затоплення, виявляла прагнення отримати компетенцію розпоряджатися доволі не малими фінансовими фондами, виділеними із бюджету СРСР для «Укрводбуду». На 1952 р. на освоєння при будівництві Каховської ГЕС і Південно-Українського й Північно-Кримського каналів передбачалося 440 млн крб. [5, арк. 73]. Отже, освоєння загальної суми, виділеної для «Укрводбуду» здійснювалося за ініціативою й участю керівництва УРСР.

Цікавим пунктом проекту постанови Ради Міністрів СРСР було накладення на Раду Міністрів УРСР і Кримський облвиконком зобов'язання повністю забезпечити будівництво Південно-Українського і Північно-Кримського каналів місцевими будівельними матеріалами [6, арк. 101]. Отже, зобов'язання Кримського облвиконкому в даному разі виходили із попередніх його зобов'язань до участі у забезпеченні цього будівництва. Під місцевими матеріалами малися на увазі ті, які вироблялися у межах УРСР і Кримської області відповідно. При цьому, йшлося не лише про підприємства республіканського підпорядкування, а і союзного. Питання про забезпечення будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів місцевими будівельними матеріалами підприємствами союзного підпорядкування, які розташовано на території УРСР підіймалося іще у жовтні 1950 р. Зокрема, на нараді в ЦК КП(б)У 10 жовтня 1950 р. заступник

голови Ради Міністрів УРСР Л. Корнієць ставив питання, що підприємства Міністерства промисловості будівельних матеріалів СРСР мають великі виробничі потужності, які не використовуються. Відповідно, слід поставити питання перед Держпланом СРСР, щоб ці потужності підприємств союзного підпорядкування, які виробляють місцеві будівельні матеріали, задіяти для забезпечення будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів та Каховської ГЕС [6, арк. 44].

Отже, слід зробити висновок, що невисока ефективність вертикального управління союзним міністерством підприємствами, які працювали на території УРСР і використовували місцеву сировину й трудові ресурси, а їх продукція планувалась до використання на території республіки, не давала змоги у повній мірі використовувати потужності цих підприємств. Фактично, міністерство, котрому ці підприємства підпорядковувалися, показувало не здатність оперативно розпоряджатися наявними у нього потужностями й ресурсами. Для керівництва УРСР будівництво на території республіки союзного масштабу відкривало можливості забезпечити для себе змогу оперативного управління на підприємствах союзного підпорядкування, які виробляли місцеві матеріали. Завдяки партійним структурам КП(б)У, котрі мали змогу контролювати роботу усіх підприємств на території республіки на підставі статуту ВКП(б), була змога забезпечити завантаження вільних виробничих потужностей цих підприємств і спрямувати продукцію на будівництво. Тому і в питанні забезпечення «будівництва комунізму» місцевими будівельними матеріалами, а саме вони складали більшість потреб будівництва у матеріальному забезпеченні, керівництво УРСР здобувало для себе у значній мірі суверенізацію від союзного управління й намагалось зафіксувати у проектах постанов Ради Міністрів СРСР своє право розпоряджатися виробничими потужностями, які мали союзне підпорядкування.

Слід звернути увагу на позицію у проекті постанови щодо зобов'язання Кримського облвиконкому також забезпечувати будівництво Південно-Українського і Північно-Кримського каналів місцевими матеріалами. Із місцевих матеріалів, які вироблялися в Кримській області, в офіційному листуванні найчастіше фігурувало питання Кримського заводу стіноматеріалів (Октябрський район), який виробляв блоки ракушняка для будівництва. Керівництвом УРСР, зокрема, заступником голови Ради Міністрів А. Барановським, ставилось питання про будівництво цього заводу (очевидно, малось на увазі його реконструкція й розширення потужностей), оскільки продукція цього заводу була необхідною для будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів [7, арк. 121–122]. З приводу забезпечення реконструкції цього заводу до Ради Міністрів УРСР звертався секретар Кримського обкому ВКП(б) Л. Мезенцев [7, арк. 79] і на цій основі між Радою Міністрів УРСР і Кримським обласним керівництвом відбувалося налагодження тісних господарських зв'язків. Власне, для кримського керівництва співпраця із керівництвом УРСР була більш ефективною ніж із керівництвом РРФСР (яке мало бути ланкою у зв'язку між радянським та партійним керівництвом Кримської області й Держпланом СРСР, котрий мав затвердити виділення коштів на будівництво цього заводу), зважаючи, що Рада Міністрів УРСР активно відстоювала питання розвитку будівельної промисловості Криму, спираючись на потреби у її продукції будівництва Південно-Українського та Північно-Кримського каналів.

Таким чином, керівництво УРСР встановлювало де-факто й намагалось закріпити завдяки проектам постанов Ради Міністрів СРСР своєрідну «опіку» над соціально-економічним життям Криму, сприяючи розвитку півострова і це відображалось у нормативному забезпеченні «будівництва комунізму».

Проектом постанови передбачено також зобов'язання для Міністерства промисловості будівельних матеріалів СРСР збудувати в Запорізькій і Херсонській областях два заводи з виробництва силікатної цегли потужністю 50 млн штук на рік [4, арк. 102]. Керівництво УРСР проводило роботу з нарощування виробництва будівельних матеріалів на території республіки, оскільки будівництво Південно-Українського і Північно-Кримського каналів та системи зрошування на півдні України і півночі Криму, передбачало подальше освоєння цих територій. Освоєння зрошуваних територій передбачало будівництво поселень і облаштування інфраструктури, а тому необхідно було здійснювати великі обсяги будівництва. У звіті начальника «Укрводбуду» А. Бочкіна зверталась увага, що 6 березня 1951 р. у постанові Ради Міністрів УРСР передбачено здійснення розробки районного планування і розміщення на трасі Південно-Українського і Північно-Кримського каналів робітничих поселень, благоустрою цих поселень, їх електрифікації тощо. Також, передбачалось забезпечення «Укрводбуду» проектами промислових споруд, соціально-побутових і культурних споруд, зобов'язання з проектного забезпечення цього напрямку покладалось на Раду Міністрів УРСР і Кримський облвиконком [5, арк. 116].

Отже, у планах було створення робітничих поселень із яких, у перспективі, мали поставати населені пункти з господарського освоєння майбутніх зрошуваних територій. Ці плани давали змогу Раді Міністрів УРСР мобілізувати проектні організації республіки під її кураторством, а також

розширювати проектні організації, які були в наявності на території УРСР. Питання щодо забезпечення проектами будівництва на території Криму Кримським облвиконкомом також, згідно із постановами як Ради Міністрів УРСР від 6 березня 1951 р. так і проектом постанови Ради Міністрів СРСР, надісланим Радою Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 8 вересня 1951 р., бралось під «опіку» керівництвом УРСР.

Згідно зі свідченнями начальника «Укрводбуду» А. Бочкіна, проектні організації знаходилися в Києві й були віддалені від будівництва, що призводило до численних помилок у проектній документації. Забезпечення проектною документацією будівництва промислових і цивільних будов, районного планування поселень тощо покладено на управління в справах архітектури при Раді Міністрів УРСР. Планування це управління мало здійснювати на усій трасі Південно-Українського і Північно-Кримського каналів [5, арк. 105–106].

Таким чином, Радою Міністрів УРСР цілковито монополізовано проектне забезпечення будівництва цивільних споруд і районування проектованих до розвитку територій у тому числі й на території Криму. За заявою А. Бочкіна, це управління упродовж 1951 р. не здійснювало роботи з проектного забезпечення будівництва цивільних будов, соціально-культурних споруд тощо. Свідчення А. Бочкіна, очевидно, носило емоційний характер, оскільки упродовж року відбувалося будівництво цивільних об'єктів, при тому, затримки із реалізацією проектів за свідченням А. Бочкіна і начальника політвідділу «Укрводбуду» М. Штефана із-за затримок із затвердженням проектною документації Міністерством будівництва СРСР. Так, упродовж 1951 р. до цього міністерства представлено 51 проект об'єктів підготовчих робіт. Із них затверджено лише 14, а 5 повернуто на доопрацювання, решта 32 проекти взагалі не розглянуто [5, арк. 127]. Тобто, із підготовлених й наданих проектів більшість із розглянутих затверджено, проте, із числа поданих більшість проектів міністерством не розглянуто. Необхідно зазначити, що в період початку 1952 р. навколо будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів розгортається фактичний пошук винних у затримці будівництва. Тому й свідчення начальника «Укрводбуду» часто носять суперечливий характер. Проте, головне, слід звернути увагу, що і у питанні проектного забезпечення керівництво УРСР нормативно фіксує за собою компетенцію по його реалізації у тому числі й на території Кримської області.

Питання будівництва шосейних доріг проектом постанови визначено як винятково місцевої компетенції й покладено на головне дорожнє управління при Раді Міністрів СРСР створення чотирьох машинно-дорожніх станцій на території УРСР, а в Криму облвиконком мав утворити одне машинно-дорожнє управління [4, арк. 102]. Будівництво доріг у зоні спорудження об'єктів Південно-Українського і Північно-Кримського каналів мало в цілому локальне значення, оскільки, здебільшого, ці дороги мали сполучати робітничі поселення, які будувалися на трасі каналів, із вже існуючими трасами. Проте, необхідно відзначити, що будівництво мережі доріг у зоні господарського освоєння півдня України і півночі Криму закладало основи інфраструктурної цілісності цього регіону. А дорожнє будівництво місцевого значення на території Криму часто здійснювалося Радою Міністрів УРСР як у ситуації із спорудженням дороги до Кримського заводу стіноматеріалів, на капітальну реконструкцію якої виділено Радою Міністрів УРСР 55 тис. крб., проте їх освоєння можна було розпочати лише після експертного підтвердження запасів сировини на цьому заводі [8, арк. 64].

Отже, і у питанні дорожнього будівництва на території Кримської області Рада Міністрів УРСР, фактично, тримала «опіку» в питанні забезпечення необхідних ресурсів.

Потребує уваги також пункт проекту постанови Ради Міністрів СРСР, підготовленого Радою Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У, який передбачав надати «Укрводбуду» в оренду до завершення будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів недобудовані будинки культури в Джанкої Кримської області та селі Василівка Запорізької області. Це зобов'язання покладено на Раді Міністрів УРСР і Кримський облвиконком [4, арк. 105]. «Укрводбуд» мав завершити будівництво цих будинків культури і використовувати їх для працівників будівництва. У даному разі було очевидним прагнення Ради Міністрів УРСР здійснити завершення будівництва цих клубів за рахунок фондів із союзного бюджету, які виділялися для «Укрводбуду».

Активно сприяючи за власною ініціативою організаційно, кадрово та іншими можливими засобами будівництву Південно-Українського і Північно-Кримського каналів Рада Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У забезпечували можливості розширювати свої компетенції, причому, не лише фактично, а й нормативно. Ці компетенції керівництво УРСР намагалося закріплювати у проектах постанов Ради Міністрів СРСР з питання регламентації заходів в рамках будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів, які ним готувалися і в яких прописувалися його зобов'язання. Зокрема, Рада Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У отримували собі повноваження здійснювати мобілізацію кадрових і матеріальних ресурсів на користь будівництва із підприємств не лише республіканського, а й союзного підпорядкування, координувати роботу проектних установ та розпоряджатися частиною фінансових ресурсів, які союзний уряд виділяв для потреб будівництва.

Також компетенції керівництва УРСР розширювалися територіально на Крим, який до 1954 р. перебував у складі РРФСР, оскільки Рада Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У виявили високу ефективність у забезпеченні будівництва Північно-Кримського каналу та об'єктів, пов'язаних із його будівництвом на території півострова.

Отже, подальше дослідження питання розподілу компетенцій між республіканськими і загальносоюзними партійними, радянськими й урядовими органами у процесі будівництва Південно-Українського і Північно-Кримського каналів відкриває можливості для більш детального аналізу процесу економічної та адміністративної інтеграції Криму із Україною.

Список використаних джерел

1. Шоломій Ю. М. Перспективи розвитку народного господарства в зоні Каховського гідробудівництва / Ю. М. Шоломій. – К.: Видавництво Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, 1952. – 35 с. 2. Зарубаєв Н. В. Великие преобразования на юге Украины и в северном Крыму / Н. В. Зарубаев. – Ленинград: Ленинградское газетно-журнальное и книжное издательство, 1952. – 108 с. 3. Крим в умовах соціально-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів і матеріалів. Друге видання. Упор. О. Г. Бажан, О. В. Бажан, С. М. Блащук, Г. В. Боряк, С. І. Власенко, Н. В. Маковська. – К.: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2016. – С. 85–94. 4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 24, спр. 905. 5. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 24, спр. 1773. 6. Там само, спр. 235. 7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. Р-2, оп. 8, спр. 3121. 8. ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 8, пр. 5687.

Павел Сацкий

ПРОБЛЕМА РАСПРЕДЕЛЕНИЯ КОМПЕТЕНЦИЙ МЕЖДУ ИНСТИТУЦИЯМИ В ПРОЦЕССЕ СТРОИТЕЛЬСТВА ЮЖНО-УКРАИНСКОГО И СЕВЕРО-КРЫМСКОГО КАНАЛОВ (1950–1953 ГГ.)

Статья посвящена исследованию проблемы распределения компетенций между партийными и правительственными органами СССР в процессе административного обеспечения строительства Южного Украинского и Северо-Крымского каналов в 1950–1953 гг. Вертикально интегрированная командно-административная система управления в СССР в позднесталинский период не давала возможность рационально распределять функции между органами власти и управления для эффективной реализации проектов. Поэтому важную роль в обеспечении масштабного строительства на территории УССР (в границах до 1954 г.) и Крыма играла инициатива ЦК КП(б)У и Совета Министров УССР в обеспечении кадрами строительства Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов. Пользуясь значительными достижениями в реализации своей инициативы, руководство УССР пытается на уровне нормативных актов органов власти СССР закрепить за собой ряд компетенций, которые должны были обеспечить распространение его полномочий на Крымскую область РСФСР и дать возможность получить значительную самостоятельность от союзного руководства в принятии управленческих решений.

Ключевые слова: строительство Южно-Украинского и Северо-Крымского каналов, ЦК КП(б)У, Совет Министров УССР, Министерство хлопководства СССР, Главное управление «Укрводстрой».

Pavlo Satskyi

THE PROBLEM OF THE DISTRIBUTION OF COMPETENCES BETWEEN THE INSTITUTIONS IN THE CONSTRUCTION OF THE SOUTH-UKRAINIAN AND NORTH- CRIMEAN CANALS (1950–1953)

The article has been devoted to the research of the problem of distribution of competences between the party and government agencies in USSR in the process of administrative support of the building of Southern-Ukrainian and Northern-Crimea channels during the years of 1950–1953. Vertically integrated and command-administrative system of management in USSR in the late Stalinist period did not enable the possibility for the rational split of functions between the agencies of the government as well as the management for the effective realizing of projects. That is why the major role in the large-scale building on the territory of Ukrainian SSR (until 1954) and on the Crimea territory had the initiative of the Communist Party of the Soviet Union in Ukraine (KPU) and the Council of Ministers of the Ukrainian SSR, particularly in the staffing required for the building of Southern-Ukrainian and Northern-Crimea channels. Using the significant achievements in the realization of its initiative, the management of USSR was trying to consolidate a number of competences on the basis of the normative acts of the agencies of the management of USSR, which were supposed to ensure the dissemination of its power in the Crimea

territory of the Russian Soviet Federative Socialist Republic and to enable the gaining of considerable autonomy from the Union leadership when making the governmental decisions.

Key words: construction of the South-Ukrainian and the North-Crimean channels, Council of Ministers of the Ukrainian SSR, Ministry of cotton USSR, General Directorate «Ukrvodstroy».

УДК:94:314.04(477.64) «1959/2001»

Катерина Рошко

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ (1959–2001 рр.)

Стаття присвячена дослідженню етносоціального складу населення міст і сіл Запорізької області. Висвітлюються етнонаціональні зміни, а також їх політичні, економічні, соціальні передумови та наслідки. Ці процеси розглядаються на зламі двох епох – останнього тридцятиліття перебування території України у складі СРСР і першого десятиліття незалежності, що дає змогу побачити і порівняти, як змінювалася структура населення в запорізькому регіоні, а також прослідкувати динаміку цих змін.

Ключові слова: етносоціальні зміни, урбанізація, міграційні процеси, демографічні зміни, індустріалізація.

Актуальність теми дослідження пов'язана з недостатнім рівнем вивчення у загальноісторичному контексті тенденцій та напрямків етносоціальних процесів на території Запорізької області у другій половині XX – на початку XXI ст.

Наукова новизна історичного дослідження етносоціальних змін на території Запорізької області в другій половині XX – на початку XXI ст. пов'язана з повною відсутністю комплексних наукових досліджень з даної тематики.

Метою статті є аналіз змін чисельності й етносоціального складу населення Запорізької області в кінці 50-х рр. XX ст. – на початку XXI ст.

Ставиться завдання з'ясувати кількісні характеристики, політичні, економічні, соціальні передумови та їх наслідки. Хронологічно стаття охоплює останнє тридцятиліття перебування території України у складі СРСР і перше десятиліття незалежності. Такий підхід дозволяє простежити спільне й відмінне в етносоціальній сфері міст і сіл регіону в різних політичних епохах. Ці процеси розглядаємо на прикладі Запорізької області, оскільки вони мали характерні риси для всього південно-східного регіону України.

Поняття «етносоціальні зміни» дуже широке, його змістовному наповненню присвячено низку робіт. У статті розглядаємо його з точки зору таких процесів, як формування соціального та етнонаціонального складу населення, тобто зміни в чисельності населення, за рахунок чого вони відбувалися – природний приріст, міграції, еміграції, також зміни в професійному та національному складі населення.

Аналіз історіографії показує, що за радянських часів роботи з проблеми етнічних та соціальних змін розглядалися переважно в загальносоюзному і загальнореспубліканському розрізі й характеризуються відсутністю критичності існуючих суспільних явищ.

Зі здобуттям Україною незалежності вивчення етносоціальних процесів отримало новий імпульс і помітно активізувалося. Важливими при підготовці нашого дослідження стали положення, які містяться в працях Ф. Турченка [3], Л. Полякової [12; 13, с. 227–238; 14, с. 96–107] та інших. Важливо, що поряд з загальнодержавними, у них приділена увага і регіональним проблемам.

Джерельну базу дослідження склали опубліковані та первинні матеріали переписів населення (1959, 1970, 1979, 1989 та 2001 рр.), які відзначаються найбільш повними даними щодо етносоціальної структури населення, а також статистичними матеріалами.

У цілому, як свідчить аналіз історіографії, проблема етносоціальних змін у 1960–1980-ті рр. на території Запорізької області не була предметом спеціального історичного узагальнення, і вимагає вивчення.

Етносоціальні зміни міського і сільського населення залежали від багатьох факторів, зокрема вони визначалися особливостями економічного розвитку регіону. Визначальними стали такі процеси: індустріалізація та величезне зростання промислових потужностей на території Південних регіонів України. Загалом, міська інфраструктура починає складатися в 1920–1930 рр. До цього багато міст регіону мало чим відрізнялися від великих сіл.

Після Другої світової війни світ вступає в постіндустріальну епоху, коли відбувається перехід від переважаючого розвитку виробництва промислових товарів до орієнтації на сферу споживання,